

Sarıyeva Türkanə

HEKAYƏ JANRININ ORTA MƏKTƏBDƏ TƏDRİSİ (VIII sinif materialları əsasında)

Bədii yaradıcılıqda maddi aləmin, cəmiyyətin, müxtəlif hadisələrin və insan həyatının təhkiyə ilə təsvirinə epik növ deyilir. Epik növdə digər növlərdən fərqli olaraq bədii inikasın əhatə dairəsi və hüdudları olduqca genişdir.

Hekayə yazılı ədəbiyyatda epik növün ən kiçik və geniş yayılmış janrlarından biridir. Nahaq yerə deməyiblər ki; "Hekayə ədəbiyyatın diş ağrısıdır. Balaca bir diş əsəb sistemini oyadıb bədəni lərzəyə gətirdiyi kimi, hekayə də ədəbiyyatı hərəkətə gətirir". Rus ədəbiyyatında "rasskaz", italyanlarda "novella" deyilən bu janr, əsasən, realist məzmun daşıyır. Hekayə haqqında danışdıqda yadıma Mir Cəlal və Pənah Xəlilovun kitabından oxuduğum "Şifahi ədəbiyyatda nağıl nədirsə, yazılı ədəbiyyatda da hekayə odur" ifadəsi düşür. Hekayə öz quruluşuna və həcminə görə başqa epik formalardan seçilən, orijinal üslub və yazılış tərzinə malik spesifik bir janrdır. Onun mövzu dairəsi, bədii materialı geniş və hüdudsuzdur. Mövzu cəhətdən məhdudluğu olmasa da, əsl sənətkarlıq nümunəsi olan hekayələrdə hadisələrin təsvirində uzun-uzadı təfsilata yol verilmir, qayə, bədii material dəqiq məkan və zaman daxilində, mümkün qədər yığcam, lakonik bir formada ifadə olunur.

Hekayə janrının xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, burada hadisələrin inkişafı həm dinamik, həm də vahid süjet xətti üzərində qurulur. Obrazların sayı bir baş qəhrəmandan və bir neçə köməkçi personajdan artıq olmur. Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə yazmayan yazıçı yoxdur. Mirzə Cəlilin "Poçt Qutusu", "Usta Zeynal", "Qurbanəli bəy", Ə. Haqverdiyevin "Şeyx Şaban" və "Marallarım" silsiləsi, Mir Cəlalin "Anket Anketov", "Təzə toyun nəzakət qaydaları", "İclas qurusu" və s. hekayələri dünya hekayə janrının inciləri sayıla bilər.

VIII sinifdə Mirzə Cəlilin "Qurbanəli bəy", "Poçt qutusu", Ə. Haqverdiyevin "Bomba", "Mirzə Səfər" hekayələri tədris olunur. Bunlardan "Qurbanəli bəy" hekayəsinin tədrisinə diqqət yetirək.

Bildiyimiz kimi, uzun müddət orta məktəblərdə dərslər ənənəvi təlim üsulları ilə aparılırdı. Lakin hal-hazırda dərslərin fəal/interaktiv təlim üsulları ilə tədris olunması şagirdlərin fəallaşmasında mühüm rol oynayır. Fəal/interaktiv təlim şagirdlərə müstəqil düşünmək, sərbəst fikir söyləmək, əməkdaşlıq etməyi bacarmaq, öz fikirlərini izah və sübut etmək, kreativ təfəkkürün inkişafı, birgə həll yollarını müəyyənləşdirmək, qərar çıxarmaq və s. kimi keyfiyyətlər aşılayır.

"Qurbanəli bəy" hekayəsinin tədrisinə sözü gedən sinifdə 3 saat ayrılır. Bunlardan 2 saat məzmunun mənimsənilməsi, 1 saat isə əsərin təhlili üzrə işdir. Müəllim birinci dərs saatının məzmun və formasını aşağıdakı kimi hazırlamalıdır.

- Mövzu: C. Məmmədquluzadənin "Qurbanəli bəy" hekayəsinin məzmununun öyrənilməsi
- Məqsəd: - əsərin məzmununun mənimsənilməsi, obrazların xarakteri və yazıçı sənətkarlığı barədə ilkin təsəvvürün qazanılması;
- yaltaqlığın, simasızlığın insanı rəzil etməsi barədəki təsəvvürün dərinləşdirilməsi;
- əməkdaşlıq və birgə işləmək bacarığının inkişaf etdirilməsi;
- həm müstəqil, həm də qrupda bilik qazanmaq bacarığının formalaşdırılması;
- bədii (yaradıcı) təfəkkürün inkişaf etdirilməsi.
- İş forması: - fərdi iş, cütlik şəklində iş, kiçik qruplarda iş, bütün siniflə birgə iş.

Metod-priyom və iş növləri: - müəllimin izahı, müsahibə, əqli hücum, proqnozlaşdırılmış oxu

Problemlə vaxtın yaradılması və problemin qoyuluşu

Müəllim sinifə müraciət edir: Siz artıq bilərsiniz ki, C. Məmmədquluzadənin əsərlərində çox mühüm ictimai bəlalər, xalqımızın və vətənimizin üzləşdiyi taleyüklü məsələlər əksini tapmışdır. İndi öyrənəcəyiniz "Qurbanəli bəy" hekayəsində də belədir. İlk növbədə aşağıdakı sözlərin (lövhədə qeyd edir: insan, mühit, şərəf, yaltaqlıq, simasızlıq, rüsvayçılıq) əsasında onlardan istifadə etməklə kiçik bir hekayə yazacaqsınız. Bunun üçün müəllim 5 dəqiqə vaxt ayırır. İşin icrası başa çatdıqdan sonra hər şagirdin yazısını parta yoldaşı oxuyur. Sonra isə şagird yazdıqlarını sinif qarşısında oxuyur. Mübahisəyə, müzakirəyə yer verilmir.

Həmçinin, müəllim "Yalançılıq və simasızlıq insanın həyatdakı mövqeyində hansı rolu oynaya bilər"?-kimi tədqiqat sualı qoya bilər. Hekayənin məzmununun öyrədilməsinə isə proqnozlaşdırılmış oxu vasitəsilə başlanılır. Şagirdlər cütlər şəklində nəzərdə tutulmuş hissələri oxumağa başlayırlar. Oxudan sonra hər cütlükdən bir nəfər hadisələrin inkişafını necə təsəvvür etdiyini, nəyə əsaslanaraq belə düşündüyünü təqdimat əsasında açıqlayırlar. Təqdimatlar dinləndikdən sonra müəllimin nəzarəti altında oxşar və fərqli ehtimallar şagirdlər tərəfindən irəli sürülür. Bu, dərslərin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsi kimi qəbul edilir. Müəllim müzakirənin diskussiya səciyyəli olmasına şagirdlərin nitq bacarıqlarını nümayiş etdirmələrinə, fikirlərini sərbəst ifadə etmələrinə imkan verən şərait yaratmalıdır. Onu da qeyd etməliyik ki, oxu zamanı müəllim əvvəlcədən hazırlanmış suallarla oxunmuş hissənin məzmununun nə dərəcədə mənimsənildiyinə nail olur.

İkinci saatda da əsərin məzmununu üzrə iş aparılır. Bu zaman hekayənin evdə oxunmuş parçalarının məzmununun və tanış olmayan sözlərin mənasının hansı səviyyədə qavranıldığını yığcam müsahibə və seçmə üsulla, təqdimatların dinlənilməsi, səciyyəvi epizodların nağıl edilməsi və s. yollarla müəyyənləşdirilə bilər. Müəllim şagirdlərdən əsərdən seçilmiş "şuriş", "pristav", "katda", "qlava", "əfsər", "kazak", "bu heyndə", "akoşka" və s. tipli sözlərin mənalarnı açıqlamalarını tələb edə bilər. Bu mərhələ tədqiqatın aparılması mərhələsi adlanır. Qrup işlərinin nəticələri

tədqimatlar əsasında açıqlanır. Bütün qrupların eyni sual üzərində işləməsi, məlumat mübadiləsinin müzakirə ilə qovuşmasına səbəb olur. Müəllim çalışmalıdır ki, müzakirə səmərəli keçsin. Deyilən fikirlər nəticənin çıxarılması, ümumiləşdirmənin aparılması mərhələsində mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulur. Sonda müəllim qiymətləndirmə meyarı çıxarmalıdır.

Üçüncü saatda isə əsərin təhlili üzrə iş aparılır. Bu hissədə müəllimin “Əsərin təhlilinə hazırlaşın” mətninə və “Araşdırın, Fikirləşin, Cavab verin” tapşırığına müraciət etməsi məqsədə uyğundur. Bu zaman şagird “Kompozisiya” və “Kinayə” anlayışları barədə məlumat alır. Müəllim C.Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy” hekayəsi üçün seçdiyi “Qoçqol, Allah sənə rəhmət eləsin” epiqrafı timsalında “epiqraf” anlayışını da şagirdlərə izah etməlidir. Həmçinin müəllim növbə ilə tədqiqat sualı, tədqiqatın aparılması, məlumat mübadiləsi, məlumatın müzakirəsi və təşkili, nəticənin çıxarılması, ümumiləşdirmənin aparılması və sonda qiymətləndirmə meyarları vasitəsilə dərsi yekunlaşdırır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- 1.Əliyev R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2012
- 2.Əlimirzəyev X. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı: Nurlan, 2008
- 3.Əliyev S., Həsənov B., Verdiyeva N., Mustafayeva A., Məmmədova S. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərslik. Bakı, 2017
- 4.Əliyev S., Həsənov B., Verdiyeva N., Mustafayeva A., Məmmədova S. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinif ədəbiyyat fənni üzrə metodik vəsait. Bakı, 2015
- 5.Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, 2010
- 6.Şəmsizadə N. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Proqres, 2012
- 7.Hüseynoğlu S. Ədəbiyyat dərslərində yeni texnologiyalar:Fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2009

Açar sözlər: epik növ, hekayə, orta məktəb, ədəbiyyat

Ключевые фразы: эпический тип, рассказ, средняя школа, литература

Key words:epic type, story, high school, literature

РЕЗЮМЕ

Преподавание рассказа в средней школе(VIII класс)

Жанр рассказа, расположение рассказа в литературе, её обучение в средней школе, её свойства, формировать идеи против лжи и мошенничества у школьников в лице Курбанали бека, формировать у школьников самостоятельно мыслить и свободно относиться к жизненным позициям.

RESUME

Story stage teaching in secondary school(VIII grade)

The genre of stories,the place of story in literature,its secondary education,its peculiarities,the formation of ideas against falsehood and fraud in pupils in Gurbanli bey's form,and the ability to freely approach students in independent thinking.

Elmi rəhbər: f.e.d.prof. Y.Babayev